

Iwona Anna NDiaye

Koncept "śmierć" w poezji emigracyjnej Nadieжды Teffi

Acta Polono-Ruthenica 21, 225-235

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Iwona Anna NDiaye
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Koncept *śmierć* w poezji emigracyjnej Nadzieży Teffi

Passionis beatitudini sacrum
Teffi, *Passiflora*

Śmierć jest wieloaspektowym fenomenem kulturowym, którego zagadkę na przestrzeni wielu stuleci próbują rozwiązać uczeni różnych specjalności nauk humanistycznych i antropologicznych¹. Śmierć jako *sacrum*, zjawisko budzące jednocześnie zainteresowanie i strach stanowi przedmiot naukowej eksploracji kulturologów, lingwistów i literaturoznawców. Szczególna rola w ujęciu tego fenomenu przypada literaturze rosyjskiej, w której tematyka śmierci od najdawniejszych czasów była stałym motywem. Badanie śmierci jako jednego z konceptów literackich jest istotne nie tylko z punktu widzenia analizy specyfiki autorskiego rozumienia świata, ale również poznania szerokiej „konceptosfery języka”, w której gromadzone jest indywidualne doświadczenie pisarzy².

Konceptualna analiza motywu śmierci w liryce rosyjskiej pozwala rozszerzyć ramki tradycyjnego spojrzenia na problem ludzkiej egzystencji o perspektywę, zaproponowaną przez twórcę: „Анализ феномена смерти в рамках концепта на основе поэтического творчества представляется чрезвычайно актуальным, т.к. даёт возможность увидеть взаимосвязи и расхождения между лингвокультурологическим концептом смерти и своеобразным авторским видением данного феномена”³.

¹ I. Popadeykina, *Koncept „śmierć” w prozie Olgi Tokarczuk i Dmitrija Lipskierowa*, „Rocznik Instytutu Polsko-Rosyjskiego” 2012, nr 1 (2), s. 87. Por. Н.В. Деева, *Модусы бытия человека: жизнь (попытка интерпретации концепта)*, [w:] *Концепт. Образ. Понятие. Символ. Коллективная монография*, pod red. Е.А. Пименова, М.В. Пименовой, Изд. ИПК „Графика”, Кемерово 2004, s. 141.

² Е.В. Дзюба, *Концепты „жизнь” и „смерть” в поэзии М. И. Цветаевой*, „Политическая лингвистика” 2015, nr 15, s. 181.

³ С.И. Дербенёва, *Концепт „смерть” в лирике Г. Бенна: когнитивно-авторский поход*, „Известия самарского научного центра Российской академии наук” 2010, t. 12, nr 5, s. 178.

Celem podjętego badania jest przedstawienie semantycznej struktury konceptu *śmierć* i sposobów jej językowej reprezentacji w poezji Nadieжды Łochwickiej, przedstawicielki pierwszej fali emigracji rosyjskiej, znanej pod literackim pseudonimem jako Teffi. W charakterze materiału badawczego wykorzystano konteksty zawierające bezpośrednie nominacje konceptu *śmierć*, jego derywaty, bliskie znaczeniowo słowa oraz antonimy występujące w liryce emigracyjnej Teffi.

Współczesna lingwistyka nie dopracowała się jednoznacznej definicji konceptu. Punktem wyjścia do rozważań stało się określenie zaproponowane przez Władimira Karasika: „концепт – многомерное смысловое образование, в котором выделяются ценностная, образная и понятийная стороны”⁴. Na potrzeby niniejszego artykułu koncept będziemy rozumieć, za Iriną Popadeykiną, z jednej strony jako jednostki mentalne indywidualno-autorskiego obrazu świata, werbalizowane w utworach literackich i reprezentujące wiedzę potoczną, z drugiej – jako indywidualne, autorskie rozumienie istoty przedmiotów i zjawisk⁵.

O wyborze materiału badawczego zdecydował przede wszystkim fakt, iż twórczość poetycka Teffi nie była dotychczas przedmiotem pogłębionej analizy literaturoznawczej. Rosyjska emigrantka zyskała uznanie wśród czytelników, krytyków i badaczy przede wszystkim jako autorka prozy. Sfera twórczości poetyckiej pozostaje poza polem tej uwagi, a przecież Teffi debiutowała jako poetka i poezja niezmiennie zajmowała ważne miejsce w jej dorobku twórczym.

Pojedyncze wiersze opublikowane na łamach gazet „Русское слово” i „Биржевые ведомости” w latach 1905–1907 miały satyryczny charakter⁶. Powstawały pod wpływem wydarzeń rewolucyjnych, których świadkiem była autorka i odzwierciedlały jej krytyczny stosunek do ówczesnych wydarzeń. Pierwszy tomik wierszy *Семь огней* (*Siedem ogni*) został wydany w 1910 r., gdy Teffi była już uznaną felietonistką⁷. Jednak na tle ogromnego sukcesu jej prozy pozostał niemal niezauważalny przez krytyków, a czytelnicy na próżno szukali w nich elementów satyry i humoru.

⁴ В.И. Карасик, *Языковой круг: Личность, концепты, дискурс*, Изд. Гнозис, Москва 2004.

⁵ I. Popadeykina, op. cit., s. 88. Pоr. E.B. Дзюба, op. cit., s. 6; E.Ю. Пономарева, *Концептуальная оппозиция „жизнь-смерть” в поэтическом дискурсе (на материале поэзии Д. Томаса и В. Брюсова)*, Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Тюмень 2008, s. 7; Л.А. Петрова, *Художественный концепт в современной лингвокультурологии*, [online] <www.nbuv.gov.ua/portal/natural> (dostęp: 23.06.2015).

⁶ Pierwszy wiersz *Мне снился сон, безумный и прекрасный...* ukazał się 2 września 1901 r. w czasopiśmie „Север”.

⁷ Тэффи, *Семь огней. Стихи*, Изд. Шиповник, Санкт-Петербург 1910.

Najważniejszy etap twórczości poetyckiej Надежды Тэффи był związany z doświadczeniem emigracyjnym. Poetka nie mogła uskarżać się na typową dla pisarzy emigracyjnych bolączkę – ograniczone możliwości publikacji, bardzo szybko bowiem osiągnęła popularność porównywalną z tą w Rosji. W latach 1920–1940 należała do najbardziej uznanych pisarek w środowisku emigracyjnym. Była ulubienicą w najważniejszych centrach rosyjskiej emigracji: Paryżu, Berlinie, Warszawie, Szanghaju, Harbinie⁸.

Należy jednak pamiętać, że Тэффи spędziła poza Rosją ponad trzydzieści lat, doświadczając wszystkich niedostatków emigracyjnej egzystencji, z takimi jej nieodłącznymi atrybutami jak tęsknota za ojczyzną, poczucie wyobcowania, osamotnienie czy borykanie się z trudnościami materialnymi. Jak zauważa Lidia Spiridonowa, rosyjscy twórcy poszukiwali różnych dróg wyjścia z emigracyjnego chaosu, z których zasadniczych było pięć: religia, nauka, sztuka, miłość i śmierć⁹. Тэффи przeszła wszystkie etapy tych dróg, odwołując się przy tym do różnorodnych środków artystycznego wyrazu: od radosnego humoru zabarwionego nutami smutnej refleksji przez satyrę socjalną aż po pesymistyczną percepcję rzeczywistości, w której nie było już miejsca na śmiech, a zamiast niego rozlegało się bolesne westchnienie: „Бери меня в твою смерть – она лучше жизни”¹⁰.

Emigracja dla Тэффи to przede wszystkim czas rozterek egzystencjalnych uwarunkowanych stanem swoistego zawieszenia pomiędzy krajem a obczyzną. Poetka realnie doświadczała owej pustki pomiędzy życiem a śmiercią czy też wręcz egzystowania w „martwej próżni”, zaś jej twórczość dokumentowała ten stan. „Приезжают наши беженцы, изможденные, почерневшие от голода и страха, отъедаются, успокаиваются, осматриваются, как бы наладить новую жизнь, и вдруг гаснут. Тускнеют глаза, опускаются вялые руки и вянет душа – душа, обращенная на восток. Ни во что не верим, ничего не ждем, ничего не хотим. Умерли. Боялись смерти большевистской – и умерли смертью здесь. Вот мы – смертью смерть поправшие. Думаем только о том, что теперь там. Интересуемся только тем, что приходит *оттуда*”¹¹ – pisała w jednej z paryskich miniatur *Ностальгия* (*Nostalgia*, 1920).

⁸ Utwory Тэффи były publikowane w periodykach emigracyjnych: „Возрождение”, „Грядущая Россия”, „Звено”, „Общее дело”, „Перезвоны”, „Последние новости”, „Руль”, „Русские записки”, „Сегодня”, „Современные записки”, „Жар-птица”.

⁹ Л.А. Спиридонова (Евстигнеева), *Русская сатирическая литература начала XX века*, Изд. Наследие, Москва 1977, s. 156-170.

¹⁰ Н.А. Тэффи, *Земная радуга*, Изд. им. Чехова, Нью-Йорк 1952, s. 268.

¹¹ Тэффи, *Ностальгия*, [w:] Тэффи, сост., вступ. ст. Л.С. Каложная, Издательский дом Звонница-МГ, Москва 2010, s. 162.

Przygnębienie, tęsknota oraz brak perspektyw powrotu do kraju potęgowały nostalgiczną tonację, którą coraz wyraźniej było słyszeć w jej utworach włączonych do zbiorów poetyckich wydanych w 1923 r. w Berlinie: *Шамрам. Песни Востока* (*Shamram. Pieśni Wschodu*) i *Passiflora*¹². „Убиенная Русь” („Uśmiercona Ruś”) – tak w wierszu *Перед картой России* (*Przed mapą Rosji*) Teffi nazwała opuszczoną ojczyznę. Odwoływała się do symbolicznego losu kobiety-Rosji („умершей, как нищенка на соломе”). Kochającym ją pozostawało jedynie patrzeć na nią jak na ikonę i modlić się o spokój jej duszy:

В чужой стране, в чужом старом доме
 На стене повешен ее портрет,
 Ее умершей, как нищенка, на соломе,
 В муках, которым имени нет.

Но здесь на портрете она вся, как прежде,
 Она богата, она молода,
 Она в своей пышной зеленой одежде,
 В какой рисовали ее всегда.

На лик твой смотрю я, как на икону...
 „Да святится имя твое, убиенная Русь!”
 Одежду твою рукой тихо трону
 И этой рукою перекрещусь¹³.

[19??]

Motyw śmierci w wierszach emigracyjnych Teffi niejednokrotnie stanowi intertekstualne nawiązanie do tematyki biblijnej w literaturze religijnej, filozoficznej i literackiej¹⁴. Taką funkcję spełnia np. wielosemantyczna postać Racheli, żony patriarchy Jakuba, matki dwóch pokoleń Izraela.

Иду по безводной пустыне
 Ищу твой сияющий край.
 Ты в рубище нищей рабыни
 Мой царственный пурпур узнай!

¹² Ponadto wiele jej wierszy opublikowano w tomach zbiorowych (*Родная земля, Русский сборник, Колос*), a także w antologiach (*Якорь, На Западе, Антология сатиры и юмора*).

¹³ Teffi, *Перед картой России*, [w:] „Мы жили тогда на планете другой...”: *Антология поэзии русского зарубежья. 1920–1990: В 4 кн.*, кн. 1, Изд. Московский рабочий, Москва 1995, s. 68.

¹⁴ Szczegółową analizę obrazu Racheli w wierszu Teffi *Иду по безводной пустыне...* przeprowadziła Julia Kudriaszowa – zob. Ю.И. Кудряшова, *Рахиль – блаженная смерть в стихотворении Тэффи „Иду по безводной пустыне”*, „Вестник Удмуртского университета. История и филология” 2010, t. 4: *Поэтика русской лирики XX века*, s. 77–83.

Я близко от радостной цели...
 Как ясен мой тихий закат!
 Звенят полевые свирели,
 Звенят колокольчики стад...
 Ты гонишь овец к водопою –
 Как ясен твой тихий закат!
 Как сладко под легкой стопою
 Цветы полевые шуршат!

Ты встанешь к стене водоема,
 Моим ожиданиям близка,
 Моею душою влекома
 В далекие смотришь века...

Замучена зноем и пылью,
 Тоскою безводных степей,
 Так встречусь я с тихой Рахилью
 Блаженною смертию моей...¹⁵

Teffi wpisuje się w tradycje poezji „srebrnego wieku”, będącej odzwierciedleniem idei jedności miłości i śmierci, chrześcijańskiej koncepcji poszukiwania Boga oraz „zbawiennej śmierci” („блаженная смерть”) jako finału ziemskiego życia¹⁶: „Семантика образа Рахили в контексте всей книги стихов не ограничивается большой для эмигрантов темой России. Религиозный подтекст данного стихотворения и сборника в целом выдвигают на первый план иной мотив – Рахили как блаженной смерти; эмигрантская «бездомность» и горечь становится честным проявлением более глубокой, метафизической, проблематики»¹⁷.

W procesie analizy wyeksplorowanego materiału odwołaliśmy się do metodologii zaproponowanej przez Iosifa Sternina, która z sukcesem stosowana jest w badaniach literaturoznawczych¹⁸. Rosyjski językoznawca rozpatruje strukturę

¹⁵ Н. Тэффи, *Иду по безводной пустыне...*, [w:] idem, *Passiflora. Алмазная пыль. Рассказы*, сост. Е. Трубилова, Изд. Эксмо, Москва 2010, s. 68.

¹⁶ Jak odnotowała J. Kudriaszowa, różnorodne ujęcia związków Racheli z kategoriami Erosa i Tanatosa możemy odnaleźć w wielu tekstach poetyckich przedstawicieli początku XX wieku – Iwana Bunina (*Гробница Рахили*, 1907), Władysława Chodasiewicza (*Слезы Рахили*, 1916), Anny Achmatowej (*Рахиль*, 1921), Siergieja Sołowjowa (*Иаков*, 1924).

¹⁷ Ю.И. Кудряшова, *Рахиль – блаженная смерть в стихотворении Тэффи „Иду по безводной пустыне”*, „Вестник Удмуртского университета. История и филология” 2010, t. 4: *Поэтика русской лирики XX века*, s. 78.

¹⁸ Metody badania, zaproponowane przez Iosifa Sternina, wykorzystywały m.in. Jelena Dziuba, analizująca śmierć jako fenomen językowy w poezji Mariny Cwietajewej oraz Irina Popadeykina, omawiająca koncept śmierci w prozie współczesnych pisarzy polskich i rosyjskich: Olga Tokarczuk i Dmitrija Lipskierowa – zob. E.B. Дзюба, op. cit., s. 72; I. Popadeykina, op. cit., s. 87–104.

konceptu z perspektywy pola, które posiada jądro i peryferie¹⁹. Zastosowanie takiego podejścia w przypadku twórczości poetyckiej Teffi pozwoliło wyróżnić w strukturze konceptu *śmierć* zarówno sensy i wyobrażenia obiektywne, jak i indywidualno-autorskie.

Za obiektywne będziemy uznawać takie znaczenia dowolnego pojęcia, które zostały zdefiniowane w słownikach języka rosyjskiego i odzwierciedlają tę sferę wyobrażeń o świecie, która jest wspólna dla wszystkich ludzi. W słowniku języka rosyjskiego możemy odnaleźć następujące definicje śmierci: „1) Прекращение жизнедеятельности организма, 2) *перен.* Конец, полное прекращение какой-н. деятельности”²⁰. Zasadniczo taki opis obiektywnych sensów i wyobrażeń konceptu *śmierć* znajdziemy również w poezji Teffi. Podstawowym środkiem werbalizacji semantycznego pola „śmierć jako koniec życia” są leksemy o charakterze mortalnym: *смерть, умереть – умирать, убить – убивать, замереть – замирать, страдать, сгореть – сгорать, погребальный, мертвый* itp. Poetka odwołuje się również do leksemów witalnych użytych z zaprzeczeniem: *неживой, лишен жизни* („никогда не живших снов”) itp. W ramach danego pola semantycznego śmierć jest postrzegana jako nieuchronna i nieodwracalna. W tym znaczeniu późna poezja Nadzieży Teffi ma charakter pożegnania z bliskimi w obliczu nadchodzącej śmierci.

W wierszach Teffi można wyróżnić dwa rodzaje śmierci – naturalną i nienaturalną. Śmierć nienaturalna następuje w wyniku spalenia na stosie (*Александрит, Монахиня, Эруанд*). Jednym z głównych znaczeń śmierci „jako ustania procesów życiowych” w poetyce Teffi jest idea wybawienia od cierpienia i bólu. W tym kontekście bohaterka liryczna wyraża pragnienie śmierci („О, если б, если б я могла, /Сгорая умереть!/ Огненным вихрем взвейся, мгла!/ Гореть хочу! Гореть!”; „Через пламя огней очищающих,/ Отринув надежду и страх,/ Иду я к блаженству сгорающих/ В безогненных черных кострах”, „Блаженною смертью моей”).

Konceptualizacja śmierci jako końca życia jest wykorzystywana przez Teffi nie tylko w znaczeniu dosłownym, ale i przenośnym. Dotyczy ona uczuć istot żywych, a także przedmiotów i świata przyrody („Я солнцем рождена и в солнце умираю...”, „Я ветер позвала. Дыханьем смерти дую”, „Пусть весь мир погибнет лютой смертью,/ Только б ты был Господом хранимый!/ Если

¹⁹ И.А. Стернин, *Методика исследования структуры концепта*, [w:] *Методические проблемы когнитивной лингвистики*, под. ред. И.А. Стернина, Изд. Воронежский государственный университет, Воронеж 2001, s. 61–63.

²⁰ С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова, *Толковый словарь русского языка*, Изд. Азбуковник, Москва 1999, s. 735.

кто, страдая умирает –/ Не равно ль он близок нам и дорог!”; „Недвижна эта ночь. Как факел погребальный/ Кровавая луна пылает в небесах...”):

Дай мне радость нежного привета,
Мне на кудри свой веночек надень!
– В день расцвета радостного лета
Распускалась белая сирень.

Ласк твоих хочу я без возврата!
Знойно долгих в долготнойный день!..
– В час заката ядом аромата
Опьяняла белая сирень.

День угаснет, и уйду я снова
В тени ночи, призрачная тень...
-В снах бывшего неба золотого
-Умирала белая сирень²¹.

Znaczenia indywidualne nie są zapisane w słownikach, natomiast pojawiają się w utworach literackich: „Znaczenia konotacyjne [...] określane indywidualnymi, niezależnie od tego, czy są obecne w conceptsferze innych użytkowników języka w rezultacie wspólnego doświadczenia społecznego, historycznego i kulturowego. Znaczenie indywidualno-autorskie reprezentują peryferie i zawierają przestrzenno-czasowe, percepcyjne i aksjologiczne charakterystyki konceptu *śmierć*”²².

Indywidualno-autorskie sensory i wyobrażenia konceptu *śmierć* w poezji Teffi obejmują charakterystyki przestrzenno-czasowe oraz sensory percepcyjne. Śmierć z jednej strony jest zjawiską nieuniknioną, z drugiej – nie możemy tego aktu przewidzieć ani określić w czasie. Znajduje to różnorodne egzemplifikacje w twórczości rosyjskiej emigrantki. Poetka przedstawia koncept w trzech aspektach czasowych: jako długotrwały proces, nagłe zdarzenie i wieczność, w której śmierć funkcjonuje poza układem czasowym. W pierwszym z tych aspektów koncept śmierci realizowany jest poprzez wykorzystanie różnorodnych środków językowych, najczęściej czasowników mortalnych w trybie niedokonanym, co ma na celu podkreślenie długotrwałości tego procesu („я умираю”, „И молча пошел умирать”, „Тот молча идет умирать”, „Умирать без конца”). Z kolei zastosowanie czasowników (trybu dokonanego i niedokonanego) z tematycznej

²¹ Н.А. Тэффи, *Песня о белой сирени*, [w:] idem, *Юмористические рассказы*, Изд. Художественная литература, Москва 1990, s. 68.

²² I. Popadeykina, op. cit., s. 89. Por. E.V. Дзюба, op. cit., s. 72.

grupy czasowników ruchu o znaczeniu przybliżania się wskazuje na poszczególne etapy tego zjawiska („И молча пошел умирать”, „смерть не наступила”, „смерть пришла”, „Вчера сожгли мою сестру”, „За что я умерла”, „Я умерла давно”, „Я умерла весною”).

Sensy percepcyjne, obejmujące wzrokowe, dźwiękowe, motoryczne i dotykowe charakterystyki konceptu *śmierć*, reprezentowane są w poezji Tefii dość skromnie. Odnotowaliśmy tylko dwa przykłady, w których śmierć kojarzy się z chłodem („мертвый покой”, „лютая смерть”). Natomiast warto podkreślić, że w procesie kreowania własnego idiolektu artystycznego Tefii chętnie angażuje leksykę kolorystyczną. Jej wiersze stanowią złożony system wzajemnych relacji rytmiczno-malarskich, a symbolika koloru jest jednym ze sposobów wyrazu własnej percepcji świata. Manifestacja indywidualizmu poetyckiego następuje przede wszystkim poprzez dobór odpowiedniej palety barw. Taką tendencję możemy zaobserwować już w jej pierwszym tomiku *Семь огней* z 1910 r., w którym dominował kolor czerwony. Pozostając wierną kanonom modernizmu, poetka utrzymywała symbolikę koloru czerwonego, żółtego oraz niebieskiego. Jednak z chwilą rewolucji kolor czerwony został pozbawiony, zdaniem emigrantki, swojego sensu ezoterycznego, przekształcając się w realny obraz krwi przelanej przez bolszewików. Purpurowe sztandary i flagi przypominają już nie o Wolności, ale o tysiącach ludzi uciekających jak najdalej od głodu i przemocy: „От криков и крови весь душевный пигмент их обесцвечивается, гаснет энергия и теряются возможности. Увиденная утром струйка крови у ворот комиссариата, медленно ползущая струйка поперек тротуара перерезывает дорогу жизни навсегда. Перешагнуть через нее нельзя. Идти дальше нельзя. Можно повернуться и бежать. И они бегут. Этой струйкой крови они отрезаны навсегда, и возврата им не будет” – jak pisała w pamiętnym eseju z 1919 r.²³

Emigracyjna rzeczywistość wyparła z obrazowości poezji Tefii jasną i jaskrawą tonację. W tomiku *Passiflora* dominował kolor biały, czarny i srebrzysty („черный горбун”, „карлик, который погасил солнце”, „белый лебедь, плачущий за северными озерами”, „серебристый корабль смерти” itp.), zaś purpura stała się symbolem śmierci:

Он ночью приплывет на чёрных парусах
Серебряный корабль с пурпурною каймою!

²³ Н.А. Тэффи, *На скале Гергесинской, Рассказы*, сост. Е. Трубилова, Изд. Молодая гвардия, Москва 1990, [online] <http://ocr.krossw.ru/html/teffi/teffi-na_skale-ls_1.htm> (dostęp: 6.07.2015). Pierwsza publikacja – zob. „Грядущий день” 1919, nr 1, s. 34.

Но люди не поймут, что он приплыл за мною
И скажут – „Вот луна играет на волнах”...

Как чёрный серафим три парные крыла,
Он вскинет паруса над звездной тишиною!
Но люди не поймут, что он уплыл со мною
И скажут – „Вот она сегодня умерла”²⁴.

Łacińska nazwa rośliny zwanej męczennicą (łac. *passio* – cierpienie i *flos* – kwiat; ros. *Страстоцвет*)²⁵, wyniesiona do rangi tytułu całego zbioru poetyckiego, symbolizowała cierpienia Chrystusa i bezpośrednio odwoływała się do zasadniczego tematu śmierci w różnorodnych jej kontekstach: sławienia pamięci o męczeńskiej śmierci Chrystusa (*Passiflora*); opłakiwania przez Ruś poległych synów (*Русь*), niezrozumiałego dla bohaterki lirycznej spotkania ze śmiercią (*Я сердцем краткая была...*) czy też pragnienia śmierci jako uwolnienia od cierpienia (*Chateau de mie, медовый замок...*).

Zaprezentowany materiał udowadnia, że tematyka mortalna zajmuje znaczące miejsce w poezji emigracyjnej Teffi. Analiza pięćdziesięciu utworów, wyodrębnionych pod kątem konceptu *śmierć*, pozwala stwierdzić, że poetka mówi o śmierci wprost, podkreślając świadomość jej nieuchronności, np. w utworach: *Александрит* („В солнце мы вместе умрем”), lub też nawiązuje do niej pośrednio poprzez kontekst sytuacyjny, jak w wierszach *Реквием любви* („Забвеньё тяжелой плитой/ Лежит на могиле ее...”) i *Гаснет моя лампада...* („Гаснет моя лампада.../ Тени кругом слились.../ Тише!.. Мне слез не надо./ Ты за меня молись!”).

Struktura owego konceptu zawiera zarówno obiektywne, jak i indywidualno-autorskie sensory i wyobrażenia. Jądro konceptu reprezentuje śmierć w kategoriach fizycznych jako koniec życia i ustanie procesów życiowych. W ramach pola semantycznego „śmierć jako koniec życia” poetka rozumie ją jako zjawisko nieuchronne i nieodwracalne. Ból i cierpienie stanowią, zdaniem Teffi, nieod-

²⁴ Тэффи, *Он ночью приплывет на чёрных парусах*, [w:] Тэффи, *Семь огней*, Санкт-Петербург 1910, s. 68.

²⁵ Мęczennica była używana przez Indian w Ameryce Północnej i Ameryce Środkowej do leczenia bezsenności, hysterii i epilepsji, również jako środek przeciwbólowy. Stwierdzono, że jej kwiaty zawierają substancje, które mają działanie uspokajające i są halucynogenne. Nazwę tę nadałi roślinie w początkach XVIII wieku misjonarze w Ameryce Południowej. Ich zdaniem roślina symbolizowała ukrzyżowanie Chrystusa: 5 pylników – pięć ran Chrystusa, trójdzielne znamię słupka – trzy gwoździe, którymi przybito go do krzyża, szyja słupka – ramię krzyża, 5 płatków i 5 działek kielicha – 10 apostołów (bez Judasza i Piotra), zaś postrzępiony przykoronek – koronę ciemnową – zob. D. Longan, *Pielęgnowanie roślin pokojowych*, przeł. H. Gutowska, H. Szwedler, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa 1997.

łączone elementy życia ziemskiego. W związku z tym śmierć możemy traktować jako swoiste wybawienie od cierpienia i bólu. Peryferia konceptu tworzą indywidualno-autorskie sensory, zawierające obszerne charakterystyki przestrzenno-czasowe i percepcyjne.

Słowa „*Passionis beatitudini sacrum*” z tomiku *Passiflora*, wykorzystane przez nas w charakterze epigrafu, możemy umownie traktować jako *credo* twórcze Nadzieży Teffi. Rosyjska emigrantka odwoływała się do chrześcijańskiej postawy, pełnej pokory i cierpienia, prowadzącej do osiągnięcia życia wiecznego: „В основу поэтической системы *Passiflora* положено христианское двоemiрие: земная жизнь в свете смерти и вечная жизнь. Земная жизнь в соответствии с христианским учением определяется как испытание, которое следует кротко принять, но в ряде стихотворений возникают „экзистенциальные” мотивы абсурдности/ иррациональности существования (*Благословение Божьей десницы*), несвободы человека (*Я негдешняя, я издалека, Я сердцем кроткая была, Вот завела я песенку*) и творчества (*Пела-пела белая птица*)²⁶.

Bibliografia

- Longan D., *Pielęgnowanie roślin pokojowych*, przeł. Gutowska H., Szwedler H., Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa 1997.
- Poetycka Atlantyda. Antologia liryki kobiecej „pierwszej fali” rosyjskiej emigracji*, wstęp i oprac. I.A. NDiaye, Wyd. UWM, Olsztyn 2006.
- Popadeykina I., *Koncept śmierci w prozie Olgi Tokarczuk i Dmitrija Lipskierowa*, „Rocznik Instytutu Polsko-Rosyjskiego” 2012, nr 1 (2), s. 87–104.
- Деева Н.В., *Модусы бытия человека: жизнь (попытка интерпретации концепта, [w:] Концепт. Образ. Понятие. Символ. Коллективная монография, под ред. Е.А. Пименова, М.В. Пименовой, Изд. ИПК „Графика”, Кемерово 2004, s. 141–157.*
- Дербенёва С.И., *Концепт „смерть” в лирике Г. Бенна: когнитивно-авторский поход*, „Известия самарского научного центра Российской академии наук” 2010, t. 12, nr 5, s. 178–181.
- Дзюба Е.В., *Концепты жизнь и смерть в поэзии М.И. Цветаевой*, „Политическая лингвистика” 2015, nr 15, s. 181–189.
- Карасик В.И., *Языковой круг: Личность, концепты, дискурс*, Изд. Гнозис, Москва 2004.
- Кудряшова Ю.И., *Рахиль – блаженная смерть в стихотворении Тэффи „Иду по безводной пустыне”*, „Вестник Удмуртского университета. История и филология” 2010, t. 4: *Поэтика русской лирики XX века*, s. 77–83.
- „*Мы жили тогда на планете другой...*”. *Антология поэзии русского зарубежья. 1920–1990 в 4-х тт.*, сост. Е.В. Витковский, t. 1, Изд. Московский рабочий, Москва 1994.
- Ожегов С.И., Шведова, Н.Ю., *Толковый словарь русского языка*, изд. 4-ое, Изд. Азбуковник, Москва 1999.
- Петрова Л.А., *Художественный концепт в современной лингвокультурологии*, [online] <www.nbu.gov.ua/portal/natural> (dostęp: 23.06.2015).

²⁶ Ю.И. Кудряшова, op. cit., s. 78.

- Пономарева Е.Ю., *Концептуальная оппозиция „жизнь-смерть” в поэтическом дискурсе (на материале поэзии Д. Томаса и В. Брюсова)*, Дис. на соискание уч. ст. канд. фил. наук, Тюмень 2008.
- Спиридонова (Евстигнеева) Л.А., *Русская сатирическая литература начала XX века*, Изд. Наследие, Москва 1977.
- Стернин И.А., *Методика исследования структуры концепта*, [w:] *Методические проблемы когнитивной лингвистики*, под ред. И.А. Стернина, Изд. Воронежский государственный университет, Воронеж 2001, s. 61–63.
- Строфы века. Антология русской поэзии*, сост. Е. Евтушенко, Изд. Полифакт, Минск – Москва 1995.
- Тэффи, *Семь озей. Стихи*, Изд. Шиповник, Санкт-Петербург 1910.
- Тэффи Н.А., *Земная радуга*, Изд. им. Чехова, Нью-Йорк 1952.
- Тэффи Н.А., *На скале Гергесинской, Рассказы*, сост. Е. Трубилова, Изд. Молодая гвардия, Москва 1990, [online] <http://ocr.krossw.ru/html/teffi/teffi-na_skale-ls_1.htm> (dostęp: 6.07.2015).
- Тэффи Н.А., *Юмористические рассказы*, Изд. Художественная литература, Москва 1990.
- Тэффи, *Ностальгия*, [w:] Тэффи, сост., вступ. ст. Л.С. Калюжная, Издательский дом Звонница-МГ, Москва 2010, s. 162-164.
- Тэффи Н., *Passiflora. Алмазная пыль. Рассказы*, сост. и автор предисловия Е. Трубилова, Изд. Эксмо, Москва 2010.

Резюме

Концепт смерть в эмиграционной поэзии Надежды Тэффи

Целью исследования является анализ смыслового наполнения концепта «смерть» в эмиграционной поэзии Тэффи и способов его лексической репрезентации, выявление особенностей картины мира.

Объектом анализа является концепт «смерть», а также особенности его словесного воплощения в поэзии Н. Тэффи, который рассматривается как элемент индивидуально-авторской картины мира. Автор уделяет внимание изучению идиостиля поэтессы, его концептуальных признаков, понимаемых как смысловые составляющие художественного текста.

Summary

Concept of „death” in the lyrics of Nadezhda Teffi

Nadezhda Teffi (former Buczynska, born as Lochwicka, 1872–1952) – poet and novelist, one of the most interesting characters in Russian literature of the first half of the twentieth century. In 1920 Teffi left Russia supplying the same community of thousands of Russian immigrants. In Paris, still accompanied by the opinion of eminent satirist, but a poetic works can trace many aspects of the Teffi creative attitude, and especially reflective and nostalgic nature of the emigration work. The experience of exile provoked to think about the country, the world and herself in this world. Similar sentiments reflect the poems included in the books of poetry: *Шамрам. Песни Востока (Songs of the East, Berlin, 1923)*, *Passiflora (Berlin 1923)* and in the poems published in collective volumes and anthologies.

The article analyses the concept of death in the lyrics of Teffi. Semantical structure of this concept includes both objective senses and individual imaginations of the author.

Key words: concept of „death”, Teffi, cognitive-creative approach.